

PUNTS DE SUPORT CENTREMEDITERRANIS I NORD-AFRICANS PER A LA TOPONÍMIA BALEÀRICA

Cosme AGUILÓ

Al Dr. Joseph Gulsoy, amb agraïment i estimació

Em dol fins a les pregoneses dels comellars de l'ànima el fet que les acaballes de la meva tesi, lentes com el pas dels antics carros de roda plena, m'hagin privat de participar en l'homenatge que els Estudis de Llengua i Literatura Catalanes han dedicat fa poc a l'emèrit doctor Joseph Gulsoy. Ara, finit el tràngol de les hores d'insomni, prèvies a la defensa, em vull unir, gojós, a la llarga nòmina d'amics que l'homenatjaren, tot i que sigui de manera retardada i fora dels aplecs de les Publicacions de l'Abadia de Montserrat.

No és gens saludable, de cara a la investigació etimològica de la toponímia, la contemplació, única i exclusiva, del propi llobrígol. Cal, en tota recerca dels orígens dels noms de lloc, obrir finestral cap a l'exterior, com més amplis millor. Tenc per cert i segur que l'aplicació d'aquest principi a les illes Balears ha de donar en un futur no gaire llunyà una collita de saborosos fruits. Fa temps que ha passat a la història l'època de l'investigador reclòs entre quatre parets, o passejant només pel seu àmbit local. Joan Coromines ens donà una esplèndida lliçó de macromobilitat en trescar tot el territori nacional per agavellar les paraules del paisatge i el lèxic comú. A parer meu, el mestre tenia ben clar que la resolució d'etimologies toponímiques sovint és proporcional als parells de sabates esquinçades durant el temps de recerca. O sigui, tal com repeteix el mestre J. Veny: «potonímia» per fer toponímia.

Una de les altes barreres que impedeixen trencar el vel de les etimologies obscures és la desconexió de les llengües dels pobles que ens han precedit, motiu pel qual tothom desvia l'aigua cap a les pròpies moles, cosa que fa que un mateix topònim sigui vist com a llatí per un romanista i com a àrab per un arabista. Fins que no s'alci un investigador híbrid, un romanoarabista, solvent i amb un seny salomònic, no s'aclariran les tenebres que envolten moltíssimes unitats de la llengua directament adherides al territori. Què podem fer, doncs, davant tals limitacions? Poca cosa més que fer alçar la llebre de les intuïcions i qui hi sàpiga més que hi digui la seva. Hi ha moltíssims de topònims immersos en una letargia secular i malaltissa i a l'espera que qualcú pari esment en la seva existència, encara que sigui per dir-hi alguna cosa que després resulti ser desencertada, perquè a partir d'una opinió esguerrada neix, ara i adés, una proposta diàfana per part d'un altre investigador més preparat. És ben cert, però, que cal exigir un mínim de serietat en les propostes i el bon maneig d'un fre que eviti fer afirmacions agosarades.

Cap a on ha de dirigir les mirades un toponimista baleàric que es vulgui encarrar amb les etimologies insulars? És obvi que ho ha de fer, en primer lloc, cap a la resta del domini lin-

güístic, cap al germà País Valencià, però, sobretot, cap a la mare, perquè és a Catalunya on els congèneres formen una xarxa més atapeïda i on sovint trobarem els punts embrionaris dels noms de lloc de les Illes o, si més no, dels cognoms que hi han arrelat com a topònims.

Viatjar físicament per Catalunya pot proporcionar agradables sorpreses en aquest sentit. És gairebé segur que seguirem ignorant els possibles orígens empordanesos dels Cinclaus santanyiners del segle xv, si la casualitat d'un viatge no ens hagués fet topadissos amb el llogaret de Cinclaus, vora les runes grecoromanes d'Empúries. Si havia de cercar l'origen del topònim (i cognom) Llodrà, de Manacor, encaminaria la investigació cap al castell de Llordà, en el Pallars Jussà, no gaire lluny d'Isona, pel sol fet d'haver-ne vist, de passada, el rètol indicador. La metàtesi sembla evident. A la Garrotxa, en el camí d'Olot cap a Vallfogona del Ripollès, hi ha el Coll de Coubet que és un topònim que recorda molt el nom del Caubet mallorquí del terme de Bunyola, que apareix documentat en la forma de Coalbet a la segona part del segle XIII (Rosselló / Albertí, 1995: 33) i em pregunto si devem ser davant d'un derivat en -ETU d'AQUA ALBA?, en un lloc gairebé pirinenc situat enmig de diverses rieres.

És clar que el viatge no necessàriament ha de ser físic. Podem estalviar soscaires i despeses trescant pels llibres de toponímia i els mapes d'altres països. Les illes de la Mediterrània occidental alberguen un brou de noms de lloc del màxim interès per al nostre arxipèlag. Si el mestre Joan Coromines hagués tengut a l'abast bona cartografia de les illes de l'estat italià no hagués formulat una proposta com la que féu per a s'Espalmador de Formentera (Coromines, 1964: 225-228 i *DECat*, III: 610 i 619-620) perquè cap a la Mediterrània central sovintegen els antics llocs per espalmar naus que res no tenen a veure amb cap 'espart major'. De la mateixa manera, podem trobar en els petits arxipèlags italians nombroses galeres topogràfiques semblants a les nostres.¹

La magnífica labor de G. Paulis a Sardenya fressa els camins etimològics de topònims que tenen paralelismes baleàrics. Així, Santandria, del terme ciutadellenc, té els clars congèneres sards de Sant'Andria (Paulis, 1987: 86, 146, 167, 339 i 418). Es Pantaleu andritxol té un punt de suport en hagiotopònims sards de diversos indrets (Paulis, 1987: 95, 102, 177 i 225) i en un Pantaleu situat entre Peratallada i Sant Feliu de Boada² i és evident que no és cap illa consagrada a Pal·las Atena, com proposa J. Coromines (*OnCat*, I: 221-222). So n'Obra de Porreres és un fals *son* basat en el nom d'una alqueria musulmana documentada en el segle XIII amb els noms de Senobia i Senobra (Rosselló, 1974: 11, 16, 20 i 39) i pots ser troba un eco a Sanabra del municipi d'Escalaplano (Paulis, 1987: 106). Sa Pala Marina és un fitotopònim des Vedrà motivat per la presència de la planta *Thymelaea hirsuta* (*peu de milà* a Mallorca) i seria interessant comprovar què comparteix amb Sa Palla Marina i Sa Pala Murina dels termes sards de Settimo San Pietro i de Muros, respectivament (Paulis, 1987: 325, 191). I si volem aclarir d'una vegada què s'amaga en el nostres topònims d'Escorca (en el terme del mateix nom i a Lluçmajor) girem els ulls cap a Scorca, en el terme de Barù Sardo, i cap al nom del municipi d'Escolca (Paulis, 1987: 35 i 106). Amb la visió de gran angular que caracteritza l'obra corominiana, l'autor de l'*OnCat* (I: 237-238) va assenyalar de manera molt destra un paral·lel (prop de Càller) del topònim Pula de Son Servera, probablement preromà i cal afegir a les seves observacions que no és casualitat que a la Pula mallorquina hi hagi un talaiot espectacular i a la Pula sarda una nuraga de característiques semblants. I observem que hi ha més paratges amb topònims etiquetats com a preromans que s'adscriuen a llocs amb presència d'estructures ciclòpies (Garrotxa, per exemple, a la marina de Lluçmajor, i el conegudíssim cas, ben documentat, de Bóquer, a Pollença). No crec que sigui atrevit dir que llurs noms possiblement perpetuen els reflexos dels que tenien els assentaments prehistòrics que s'hi troben.

1. Sobre els espalmadors i les galeres mediterrànies vegeu: Aguiló (2002), p. 55-64 i 258-261, respectivament.

2. Vegeu l'*Atlas topogràfic de Catalunya 1: 50.000*, p. 76, quadrícula 509-4647.

Seguint itineraris llibrescos, i també reals, la toponímia de Malta i Gozzo obre suggerents perspectives. Un viatge recent a les dues illes de l'estat maltès i un corpus toponímic eixamplen nombroses possibilitats interpretatives.³ Allí trobarem també el nom de Sant'Andrija a diverses localitats i anotarem congèneres d'altres topònims, alguns dels quals tenen l'etimologia ben establerta: ta Bir Merzuq (com es Matzocs de la costa d'Artà), basat en l'antr. semític Marzūq, Bir ir-Rum (s'Arrom, 'el cristià', Sóller), tal Berca (Albarca, 'l'estany', Artà, Escorca, Sant Antoni), Bir Xara (Xara, 'l'estepa', Alcúdia), Il-Knisja (sa Canessia, 'l'església cristiana', Alaior i Ciutadella), ta Brajm (Cala Brafí, 'la cala d'Ibrahim', Felanitx), ta Bir il-Qannata (Alcanada, Alcúdia), ta Calafat (ant. el Calafat, Santanyí),⁴ tal Ghorajfa (Algorefa, 'la cambreta superior', dim. d'*algorfa*, Felanitx), tat-Tafal⁵ (sa Tafal, 'el terreny argilós', Manacor, que fóra millor escriure s'Atafal, com s'Arracó), tal-Lombardi (es Llombards, 'els provinents de Llombardia' Santanyí), il-Marnisi (Vernissa, 'el grup tribal berber dels Marnisa' Lluçmajor, Santa Margalida), ta Mejmuna (sa Maimona, Lluçmajor, forma femenina de l'antr. Majmun), ta' Rumi (Ruma, Ferreries 'els cristians'), tas' Salma (Salma, Artà), potser recolzat en un antropònim, ta' Qana (ant. sa Cana, Santanyí 'el forat de drenatge, l'avenc'), tax-Xatt (es Rafal Aixat, Montuiri 'el rafal de la riba'⁶). El topònim maonès d'Addabús segurament té un germà a ta' Debbus (a Gozzo, sobrenom en el segle xv) i el nom extingit de l'alqueria felanitxera Nacla⁷ 'el fasser' es deu repetir a ta Bin Nahla (i a Djebbana Bou Nakhla, a Skidda, d'Algèria). L'antic Barcaix (Algaida, avui incorporat a Albenya⁸) es retroba a ta Berqax, malnom maltès del segle xv. Sembla que hem de veure a Habel iz Zemla el mateix element patrimonímic de l'antiga Binigimbla (Felanitx),⁹ a ta-Mallia l'actual Almalla (Manacor), a tal-Warda el nom menorquí de Biniguarda (Alaior) i a Andar il-Farrug el de Ferrutx (Artà), de grafia tal vegada discutible. Bullumeni ens recorda els menorquins Binillumani¹⁰ i Llumena (ant. Lluçmena, Alaior) i il-Gnien fa pensar en Guinyent (Alcúdia). És sorprenent la similitud de tal-Luq amb l'antic Talluc (Rosselló Vaquer, 1985: 213), avui Totlluc (Ciutadella).

Enric Ribes ha assenyalat un origen metafòric per a diversos topònims amb la paraula forn (Ribes, 1993: 32-33), situats a la costa nord d'Eivissa. Són llocs en els quals hi ha petites coves que reproduïxen la volta d'un forn. Un topònim de Gozzo sembla confirmar la hipòtesi de l'investigador eivissenc: a la costa de Marsalforn, un poblet situat vora la mar, hi ha una elevació topogràfica ben cridanera, rebuidada per l'erosió marina i èdica, en una balma en forma de volta de forn. Gràcies a la toponímia maltesa podem atansar-nos a l'etimologia de l'antic nom de Trafalempa, amb què era conegut antigament el cap que tanca la badia de Palma per la part de Calvià. *Tarf* és el mot berber que designa les articulacions positives de la costa, equivalent al *ras* àrab (cf. Cap Ras-Tarf, vora la badia d'Al Huceima, en els mapes mediatitzats pel francès) i *lampa* té el significat de llum,¹¹ vol dir, doncs, 'el cap de la llum' i deu ser

3. Vegeu Wettinger (2000). He extret tots els exemples maltesos d'aquesta obra. Sovint es troben paral·lels dels mateixos noms repartits pel territori del petit estat mediterrani. Aquí només en cit un de cada cas.

4. No vull dir amb això que el Calafat de Santanyí sigui necessàriament un topònim àrab.

5. Són molt nombrosos els exemples maltesos d'aquest apel·latiu referit a la constitució del sòl.

6. El mot *rija* té també el sentit d'elevació topogràfica de l'interior, amb exemples lul·lians (DCVB, s. v.).

7. Documentada el 1239, segons Rosselló (1997), p. 10.

8. Font Obrador (1972-2001), II, p. 504; Sastre de sa Torreta (1983), p. 53 i següents; Miralles / Aguiló (1986), p. 157-169.

9. Documentada el 1242, segons Rosselló (1997), p. 11.

10. Desconec la seva situació exacta a Menorca.

11. Wettinger (2000), p. 246 i 347. Per a il-Habel tal-Lampa dóna el significat de «'the oil-lamps field-strip, the 'lampa' = the organisation set up in each church for the maintenance of the oil-lamp'». Una cosa semblant diu de ta' Lampa.

la més antiga referència al far de Portopí, si no és que la mateixa punta de Cala Figuera perpetuï el record d'un altre punt de senyals per a la navegació.

Som de parer que la progressiva coneixença del món àrab, obrarà en detriment dels topònims mallorquins considerats com a preromans. M'explicaré: la toponímia preromana a Mallorca s'ha engegat a partir d'analogies amb el sufix *-er* àton del nom de lloc de Bóquer, ben documentat per les fonts clàssiques i corroborada la seva forma llatina per restes epigràfiques. D'aquí ve la suposició que els topònims que contenen tal sufix (de vegades grafiat amb una *-a*) són preromans: Búger, Sólter, Míner, Selva, Pula, etc. Alguna certesa hi ha en això, però cal ser prudents, perquè segurament l'àrab o el berber poden contribuir a clarificar les coses i alguns topònims tenguets ara per preromans s'hauran d'incloure en el futur entre la nòmina dels araboberbers. En fer aquesta afirmació pens en la possessió pollencina de Siller, al mateix costat de Bóquer, el nom de la qual s'ha atribuït als pobles preromans.¹² Tanmateix, el lloc de Sella, del País Valencià, està documentat com a Cilla, de l'àr. síhla 'sorra d'al·luvió' segons l'editora (Barceló, 1982: 206). També a l'illa de Gozzo hi ha un indret dit Silla (Wilga [ta'] Habel Silla) (Wettinger, 2000: 596) 'llenca de terreny sota un coster', que s'adiu amb la proposta de Carme Barceló i amb la situació sota el pendent de la finca pollencina. Però, l'honoradesa obliga a tenir present la formes Xilur, Xeller o Xellor de la documentació (Rotger, 1967: xvi).

Amb totes les limitacions i precaucions que es vulguin, perquè les grafies, sovint víctimes de la descurança, poden ser enganyoses, hom pot dir que una de les vies d'accés al descobriment de paral·lelismes i congèneres de la toponímia baleàrica és, via Internet, la consulta del Google Earth, que permet escodrinyar imatges de qualsevulla punt de la terra, de vegades en tres dimensions, des de l'altura que hom vulgui escollir. Cal aclarir que a mesura que un s'acosta a la superfície del planeta apareixen i desapareixen diverses capes d'informació toponímica. Tot i que, com a l'hora de consumir bolets, és important no refiar-se, pel motiu abans alludit, s'ha de dir que en les zones de més densitat de noms de lloc es poden trobar sorpreses agradables. Una de les àrees més atractives en aquest sentit és la constituïda pels estats nord-africans de la meitat oest de la Mediterrània.

L'alqueria del terme d'Escorca dita Lofra, grafiada actualment amb la insistència aberrant de l'Ofre,¹³ basa la seva etimologia en l'àrab *al-hofra* 'la fondalada' com assenyala encertadament el *DCVB*. Per tant, es Puig de Lofra significa 'el puig de la fondalada, o el puig vora la fondalada' i la motivació, cospada per l'ull despert de G. Valero (1992: 498), es troba en la depressió que encobeeix les cases de la finca (Aguiló, 2002: 185-186). A l'arxipèlag de Malta pul·lulen les clotades assenyalades amb tal arabisme. N'hi ha un fotimer, però les més interessants, fins i tot antonomàstiques, són dues badioles d'alts penya-segats calcaris, veïnes de la badia de Marsaxlokk, que en els mapes turístics apareixen amb les grafies de Hofra L-Kbria, que els nadius pronuncien aproximadament [ˌχofragˈbira] 'la clotada gran' i Hofra Iz-Zghejra [ˌχofraˈzajra] 'la clotada petita'. El que és més sorprenent és que una depressió determini el nom d'un puig. Tanmateix el cas d'Escorca no és únic: a l'est de Tunísia hi ha un Djebel Hofra que sostreu la muntanya llquera de l'aïllament toponímic.

A l'oest de Khenchela (Algèria) es troba un Djebel Tizi Ala que fa pensar (i tal vegada no hi té res a veure) amb la ciutat de dret llatí Tucus o Tuci esmentada per les fonts clàssiques i sense confirmació epigràfica (Dolç, 1979: 9-15), que ha estat relacionada amb l'alqueria Tuze o

12. Coromines (1965-1970, I) l'inclou, amb el nombre 548 en el mapa dels topònims preromans.

13. La meua proposta d'escriure Lofra i no *l'Ofre, com la relativa a s'Estelella (que perpetua el nom de F. de Stelella [Font Obrador, 1972-2001, I, p. 128]) i no *s'Estalella, ha estat com una llavor caiguda damunt l'antana d'un desert salat.

Tuce del Repartiment (Rosselló Bordoy, 1994: 25-29). Més interessant, però, és el paral·lelisme que ofereix el nom antic de Tucci de la ciutat de Martos (Jaén) (Barceló, 2002: 502 i 508).

El topònim felanitxer de la Maixura (mal grafiat sa Maixura per l'*OnCat*, I, 194 i V, 239 b 34 i per l'*Atles de la Gran Enciclopèdia de Mallorca*) ha estat posat en relació per J. Coromines amb la Matxora, del terme de Salem, que té a parer del mestre el sentit de '(tossa) aplegada, amuntegada, arrodonida'. Sembla que va pel bon camí, quan detectam dos paral·lels associats a genèrics topogràfics: Koudia Mechouda, província de Skida (Algèria), entre Alcoll i Gíger i Djebel Menchoura, al sud-est de la mateixa província. Potser antigament era *Almaixura, si suposam una adaptació al català de l'article semític: *el Maixura > la Maixura?

En el mateix terme de Felanitx, el nom de Tortitx d'una alqueria de sa Mola sembla menys afortunat en la magna obra corominiana a través de l'ètim llatí *TORTIS*, 'en les tortes, en els revolts', un ablatiu plural amb valor de locatiu. Proposaria una recerca d'orientació marroquina, ja que en el sud de la província de Meknés (base del top. Mequinensa, sigui dit de passada, pronunciada Mekinés pels berbers rifenys) hi ha el lloc de Tourtit.

Em sembla molt alta la possibilitat que rere el topònim maonès de Talatí s'amagui un gentilici en -í relatiu a topònims com Dalaat el Beida (comparau també amb el top. men. de s'Albaida), a Msila (Algèria), Talat n' Toukenchar, al sud d'Ifrane (Marroc) i Jebel Talaat Ouday, a Khenifra, vora la frontera de Boulmane (Marroc).

Potser l'aspecte romànic de Carrutxa (Sant Joan) no és més que un miratge de l'evolució, en constatar la presència de Chaab el Kerrouch, a Tiaret (Algèria), a uns 175 km de la costa i de Koudiat el Kerrouch, a la província de Blida (Algèria). El nom menorquí d'Addabús, mig engolit per la glotofàgia de l'aeroport de Maó, té també punts de recolzament en la toponímia del nord d'Àfrica: Jabal Bu Dabbus, a 65 km del golf de Hamamet (Tunísia) i Djebbana Bou Debouz, vora Tizi-ouzou (Algèria), a 8 km del mar. Si el menorquí Binissafüller (Sant Lluís) té un congènere a Djebel Bou Safoula, Msila (Algèria) potser haurem de redreçar-ne la grafia i escriure Binissafulla.

Són molts els noms de lloc de les tres illes que troben congèneres, de vegades aïllats, en els països de la ribera sud de la Mediterrània: Djebel Beni Mousa, a l'oest de Setif (Algèria) → Benimussa (Sant Antoni), Gouraya, Tipaza (Algèria) → Alcoraia? (Montuïri), Kef er Renda, oest de Matfur (Tunísia) → Randa (Algaïda i Sant Llorenç des Cardassar) (Mascaró, 1964-1965: 1294), Koudiet es Serrak, Skikda (Algèria) → Xarraca? (Sant Joan de Labritja), Kudiet Ain es Seradj, prop del golf de Stora (Algèria) → Saraix (Santa Margalida), Djebel Sabor, a la província de Chlef, a devers 23 km de Mostaghanem (Algèria) → Sabor (Montuïri) i Binixabó (Menorca), Djebel Djenane Arbi, a 21 km de Mostaghanem → Arabí (Eivissa), Enzel, a l'extrem nord de Khenifra (Marroc) → Lanzell (Mercadal i Vilafranca), Ait Ben Yacoub, a Khenifra, vora la frontera d'Ifrane i Mechta Ben Yacoub, a Medea (Algèria) → Biniaco (Muro), Dir Ben Aicha, a l'oest de Banzart (Tunísia) → Biniaixa (Maó), Koudiet el Matmor, a 22 km d'Alcoll (Algèria) → Almatmar, nom antic des Llobards (Santanyí) (Mut Calafell / Rosselló Bordoy, 1993: 149), Moraach, a Ifrane (Marroc) → ant. Binimorac, avui Binimorac (Escorca), Ben Said, a Ifrane (Marroc) → Binissaid (Ferreries), Sehab, a Taza (Marroc) → Binissabà, sementer de la possessió d'Alfàbia (Bunyola), Sidi Ferruch, costa de ponent d'Algèria → Ferrutx (Artà), Hanshir Bani 'Umar, al sud-oest de Banzart (Tunísia) → Binialmès, ant. Beniomar (Menorca), As Sawma 'ah, al nord de Nabeul (Tunísia) → Salma (Artà). Nombrosos pujols illencs de sa Talaia són evocats pel topònim Cudia Telaia, al centre de la província de Larache.

No sembla, almenys a primer cop d'ull, que pugui ser flaca l'etimologia que dóna J. Coromines (*OnomCat*, I: 91) per al lloc de Camarata, nom d'una font de Selva, que vendria del llatí *FONTEM CAMARATAM* 'font coberta de volta'. Pens, aleshores, que el lloc de Camerata, al

nord-est de Beni-Saf, a mig camí entre Orà i les illes Chafarinas deu ser un llatíisme supervivent.

Miquel Barceló (1984: 107-109) ens ha fet veure com el topònim Binimehà (Benimina-lla, segons un document), situat as Mercadal, es basa en una fórmula religiosa que significa 'regal de Déu', rara, ferm, com a antropònim. Vegeu alguns topònims que la contenen: Kef el Mellah, a Boulmane (Marroc), Adrar Ou Bou Mellal, a Taza (Marroc), Harchet Beni Mellal, Khenifra (Marroc) i Beni Mellal, al peu de l'Atlas Mitjà.

Els topònims de Jabel Boujaria, a Larache (Marroc), Bou Ija, a l'extrem nord de Khenifra (Marroc) i el cap de Bujaramel dels portolans mallorquins (Joan Oliva, per exemple) fan pensar, vulguis o no, en un possible origen semític del nom mallorquí de Búger, per més que un vagi a les fosques.

Per finalitzar, diré que si estenem l'àrea de recerca al món grec, el Google Earth ens permetrà, encara, localitzar una altra Santa Ciriaca per donar més suport encara al nom manacorí de Santa Cirga:¹⁴ Ormos Ayia Kiriaki, al nord de l'illa de Kefallonia.

L'única pretensió d'aquest article és la de contribuir a desbrossar unes possibles línies de recerca dins un redol molt espès de la nostra selva toponímica. Les nafres que m'hagin pogut causar les lianes i tiges espinoses que s'hi troben esdevenen carícies quan un treballa per a honor d'un savi de la talla de Joseph Gulsoy. Que resti ben palesa la gratitud que li dec per tantes ensenyances rebudes en tan poc temps.

REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

- AGUILÓ, Cosme (2002): *Toponímia i etimologia*. Pròleg de Joseph Gulsoy. Palma: Universitat de les Illes Balears; Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat (Biblioteca Miquel dels Sants Oliver, 18).
- BARCELÓ TORRES, C. (1982): *Toponímia àrabica del País Valencià. Alqueries i castells*. València: II Premis Ciutat de Xàtiva.
- BARCELÓ TORRES, C. (2002): «Adaptación arábica de los topónimos antiguos». *Congrés Internacional de Toponímia i Onomàstica Catalanes*. València: Universitat de València; Denes.
- BARCELÓ, M. (1984): «Sobre tres topònims berbers a les Illes Orientals d'Al-Andalus». *Sobre Mayurqa*. Palma de Mallorca (Quaderns de Ca la Gran Cristiana, 2).
- COROMINES, Joan (1964): «Parlem de mots eivissencs». *Botletín de la Càmara de Comercio, Industria y Navegación* (Palma). Republicat a COROMINES, Joan (1965-1970, II: 225-228).
- COROMINES, Joan (1965-1970): *Estudis de toponímia catalana*. 2 vol. Barcelona: Barcino.
- DCVBALCOVER, Antoni M. / MOLL, Francesc de Borja (1930-1962): *Diccionari català-valencià-balear*. Palma: Moll. 10 vol.
- DECARCOROMINES, Joan (1980-1991): *Diccionari etimològic i complementari de la llengua catalana*. Barcelona: Curial; La Caixa. 9 vol.
- DOLS, M. (1979): «La toponímia més remota de les Illes. *Randa*, 10 [Homenatge a Francesc de B. Moll/ 1], p. 9-15.
- FONT OBRADOR, B. (1972-2001): *Historia de Lluçmajor*. Mallorca. 9 vol.

14. AGUILÓ, C.: «Aproximació etimològica al topònim *Santacirga* (Manacor, Mallorca)», dins Aguiló (2002), p. 237-247. Em plau rectificar ara la grafia de *Santa Cirga*, tot defugint l'aglutinació usada a l'article, pel fet que escrivim *Santa Ponça* i no **Santaponça*.

- INSTITUT CARTOGRÀFIC DE CATALUNYA (1995): *Atles topogràfic de Catalunya 1: 50.000*. Barcelona: Institut Cartogràfic de Catalunya; Enciclopèdia Catalana.
- MASCARÓ PASARIUS, J. (1964-1965): *Corpus de toponímia de Mallorca*. Palma. Vol. III.
- MIRALLES, J. / AGUILÓ, C. (1986): «Cap a la localització de l'alqueria de Ramon Llull». *Estudis de Llengua i Literatura Catalanes*. XIII [Miscel·lània Antoni M. Badia i Margarit, 5]. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- MUT CALAFELL, A / ROSSELLÓ BORDOY, G (1993): *La Remenbrança de Nunyo Sanç. Una relació de les seves propietats a la ruralia de Mallorca*. Palma de Mallorca: Conselleria de Cultura, Educació i Esports. Govern Balear, p. 149.
- OnCat COROMINES, Joan (1989-1997): *Onomasticon Cataloniae*. Barcelona: Curial. 8 vol.
- PAULIS, G. (1987): *I nomi di luogo della Sardegna*. I. Sassari: Carlo Delfino editore.
- RIBES, E. (1993): *La toponímia de la costa de Sant Joan de Labritja*. Eivissa: Edicions Can Sifre.
- ROSSELLÓ BORDOY, G. (1994): «La toponímia preislàmica a les Illes Balears i la suposada pervivència de nuclis mossàrabs». *Escrits sobre la terra; estudis de toponímia*. Palma de Mallorca (Llum d'encreua, 5).
- ROSSELLÓ VAQUER, R. (1985): *Aportació a la història medieval de Menorca, segle XIV*. Ciutadella: Consell Insular de Menorca.
- ROSSELLÓ VAQUER, R. (1997): *Noticiari de Felanitx, 1229-1599*. Felanitx.
- ROSSELLÓ, R. (1974): *Porreres en el segle XIII*. Mallorca.
- ROSSELLÓ, R. / ALBERTÍ, J. (1995): *Bunyola en el segle XIII*. Bunyola: Collectiu Cultural Sitja.
- ROTGER CAPLLONCH, M. (1967-1969): *Historia de Pollensa*. Palma: Caja de Ahorros y Monte de Piedad de las Baleares. 3 vol.
- SASTRE DE SA TORRETA, A. (1983): *Quaderns d'història d'Algaida, Randa i les seves possessions*. Algaida: La Malta Escrita.
- VALERO I MARTÍ, G. (1992): «El puig de l'Ofre i el barranc de Biniarix». *Camins i paisatges*. Barcelona.
- WETTINGER, G. (2000): *Place-names of the Maltese Islands, ca. 1300-1800*. San Gwann (Malta): Publishers Enterprises Group.